

سابقه کشت و برداشت زراعت آفتابگردان در ایران

مهندس سیف الله معطوفی
رئیس نمایندگی شرکت توسعه کشت دانه های روغنی
مرکز گرگان

قسمت
اول

تصویر شماره ۱ آثار زراعت آفتابگردان در روستای ابوواغلی را نشان می دهد. در حال حاضر این منطقه به شهر تبدیل شده ولی آفتابگردان هنوز در حیات آن نقش دارد و برای ارج نهادن به آن از نام آن برای تابلوهای داخل شهر استفاده می کنند.

کشت آفتابگردان آجیلی هرچند به مرور زمان به دیگر استانها به ویژه استانهای مجاور برده شد ولی کماکان در این دو استان به صورت زراعت اصلی در سطح وسیع باقی ماند و به تدریج بر اساس نیازهای متداول و فاکتورهای تقویت کننده مانند عادات عمومی، فرهنگ و موقعیت اجتماعی، وجود عوامل خرید، سیستم های بوجاری و آموزش عمومی و نحوه برداشت صحیح و ارسال به مناطق مصرف، آن را به صورت یک کشت پایدار تبدیل نموده است. ولی در استانهای گرمسیری به دلیل اشکال در تلقیح آفتابگردان آجیلی، در روند کشت متعارف و بهاره آن ثباتی حاصل نشد. و در دیگر استانهای معتدل و سرد به طور محدود عمدتاً به فرم حاشیه ای و سرمرزی و یا مخلوط با زراعت های بهاره رونق بسیار محدود و مختصر یافت.

تا سالهای اول دهه ۴۰، ابعاد و میزان تولید، تابع بازار مصرف و قیمت بازار بود. ارقام مورد کشت ابتدایی ارقام چند طبق بوده سپس به تجربه خود کشاورزان، به تدریج ارقام تک طبق مورد مصرف و کشت قرار گرفت و معلوم نگردید در غیاب فعالیتهای فنی وزارت کشاورزی وقت، این انتخاب چگونه توسط کشاورزان عادی و از چه منبعی در بین زارعین رسوخ کرد. در اوایل کشت آفتابگردان بدور با پوسته مخمطط یا خطوط طولی مورد نظر بود، به مرور ایام، انواع درشت دانه سیاه رنگ جانشین آن شد. شاید کمتر کسی بداند که در ارقام سیاه رنگ تراکم بافت کاربوئوزن خیلی بیشتر از ارقام مخمطط است و این عامل خسارت پروانه دانه خوار را به دانه آفتابگردان به شدت تقلیل می دهد.

- ۱۶ -

مقدمه: بین سالهای ۵-۱۹۰۲ میلادی که تاریخ آن به درستی معلوم نیست، آفتابگردان توسط تجار ایرانی که مستراً با اروپای شرقی داد و ستد داشته اند از روسیه تزاری وارد ایران شده و در منطقه ابوواغلی واقع در ۳۳ کیلومتری شهرستان خوی (استان آذربایجان غربی فعلی) در دامنه شمالی کوه چله خانه در عرض جغرافیایی ۳۸ درجه و ۳۲ دقیقه شمالی و طول شرقی ۴۴ درجه و ۵۸ دقیقه کاشته شد. گویا در همان محدوده زمانی فعالیت مشابه در اردبیل نیز صورت گرفت. گلهای بزرگ و زیبای آفتابگردان که به نقل از منبع آن (Semicbea) بسیاری را برای دیدن این منطقه کشانید و با گذشت زمان آفتابگردان یکی از محصولات زراعی منطقه شد. و توانست در موقعیت سخت آن دوران با دیگر محصولات مرسوم در منطقه مقابله نماید. شرایط مشابه برای این زراعت در شدت خیلی کمتر در استان مجاور یعنی آذربایجان شرقی (شهرستان مشکین شهرتوابع آن) نیز بوجود آمد و کشاورزان راغب به کشت آفتابگردان در ابتدا به شکل سرمرزها و کنار کشت های دیگر و بعداً به صورت مستقل شدند.

تصویر شماره ۱-

با تمام این اوصاف روغن نباتی در ایران توسعه یافت و کارخانجات روغن کشتی و تصفیه روغن، پشت سر هم احداث شدند به نحوی که پنبه دانه موجود در کشور تکافوی آن را نکرده و هر ساله از خارج از ایران عمدتاً اروپای شرقی روغن خام آفتابگردان با هدف تصفیه و هیدروژناسیون و توزیع بین مردم وارد ایران می‌شد و لازم به ذکر است که دیگر روغن‌ها مانند پالم و سویا که امروزه در حجم بالایی مصرف می‌شود در سالهای اول به دلایل خاص اصلاً در ایران مورد مصرف قرار نمی‌گرفت.

سه عامل مهم موقعیت روغن را تغییر داد

- ۱- افزایش مصرف سرانه روغن خوراکی در ایران متأثر از بهبود وضع مالی مردم و رفع محدودیت‌های ارزی
- ۲- انسداد کانال سوئز و تغییر مسیر کشتی‌های حامل روغن از اروپای شرقی و کانال سوئز به طرف مسیر دورتر یعنی بغاز طارق و اقیانوس اطلس و دماغه امید باری
- ۳- محدودیت روغن آفتابگردان بلوک شرق با توجه به افزایش روغن سرانه در جهان کمونیم و نیاز به منابع جدید روغن خام

۲- روند توسعه کشت دانه های روغنی و الزامات آن

موارد فوق دولت وقت را به فکر چاره جوئی انداخت و روش تولید دانه در داخل کشور بهترین گزینه ای بود که انتخاب شد و بخش خصوصی با حمایت کارخانجات روغن کشتی و تصفیه روغن عهده دار این امر مهم شدند. اعتقاد بر این بود که کارگزاری دولت توانائی اقدام در این موارد را مطلقاً دارا نمی‌باشد. به ویژه یک دولت آمار سازی بی مسئولیت نیز مصدر امور باشد.

پی بردن به این عامل مثبت توسط کشاورزان و عاملین عادی که ارتباطی با اقدامات پیشرفته و مراجع علمی ندارند بعید بوده و بهت آور است.

۱- تولید آفتابگردان روغنی در کشور: در ابتدا سال ۱۳۴۶ یعنی حدود نیم قرن بعد از کاشت اولین آفتابگردان آجیلی در ایران، آفتابگردان روغنی توسط شرکت سهامی خاص توسعه کشت دانه های روغنی به کشور وارد و در دسترس کشاورزان قرار داده شد.

ضرورت دارد به تحول تولید دانه های روغنی در ایران که منجر به سیاستهای صنعت مربوطه نیز شده اشاره شود.

اولین کارخانه روغن کشتی در ایران در ورامین در سال ۱۳۱۷ عملاً برای تامین نیاز روغن مصرفی کادر ارتش از مواد سالم بنا شد. و تحولی در تولید روغن را باعث گردید. قبل از آن تنها روغن خوراکی منحصر به روغن حیوانی بود که از منابع دامی عمدتاً شیر گوسفند استحصال شده و به علت محدودیت تولید به شکلی غیر بهداشتی و به بهای زیاد در دسترس مردم قرار می‌گرفت.

تولیدات اولین کارخانه روغن نباتی با تکیه بر پنبه دانه های تولیدی کشور در ابتدا با بازتابی از مخالفت‌ها و نزاع‌ها روبرو شد، دلیل آن مغایرت با سنن موجود، قیمت پایین روغن و نحوه استفاده از پنبه دانه بود. چون در اوایل کار، بخشی از پنبه دانه های انباری و کهنه دارای آفات انباری و جوندگانی چون موش بود که زمینه را برای خودنمایی، مزاح و مجادله در این زمینه آماده می‌کرد و در بین عامه مردم مصطلح بود که روغن که سمبل انرژی و توان است در نوع نباتی، فاقد خاصیت و کاهنده قدرت جنسی است و به طنز می‌گفتند: اگر فلاخی حرکتی ندارد روغن نباتی خورده است.

آفتابگردان روغنی اولین و مهم ترین محصول دانه روغنی مورد توجه شرکت دانه های روغنی بود چون آفتابگردان آجیلی در بعضی نقاط موجبات آشنایی نسبی با این گیاه را فراهم ساخته بود. از سویی هدف تولید روغن بود و این نبات، در نوع روغنی بالاترین درصد روغن بعد از کنجد را داشت. (آفتابگردان ۴۵/پنبه دانه ۱۶/سویا ۱۹/گلرنگ ۳۰/)

نگرش شرکت سهامی خاص توسعه کشت دانه های روغنی به آفتابگردان با رفتاری که قبلا در مورد آجیلی می شد کاملا متفاوت بود. و اقدامات صورت گرفته شامل فراهم کردن تمهیدات دقیق اجرایی و کاملاً فنی متکی به ابزار توسعه بود. دلیل این امر وجود افرادی بصیر، کارآمد، اهل فن، آشنا به تحولات نوین کشاورزی در مجموعه شرکت بوده و اقدامات انجام یافته دقیقاً بر اساس علم و دانش و موضوع اقتصادی پایه گذاری شد. یک نمونه گویای مطلب است. بهای آفتابگردان روغنی از سال ۱۳۴۶ تا سال ۱۳۵۱ در مبلغ ۱۳/۵ ریال ثابت بوده و با وجود تورم در این ایام مع الوصف رشد در همه زمینه ها صورت گرفت.

در سال اول توسعه آفتابگردان (سال ۱۳۴۶) در کل کشور ۱۷۹۱ هکتار سطح سبز آفتابگردان روغنی گزارش شد بخش قابل توجهی از آن نیز در شهرستان هایی بود که به نحوی با آفتابگردان خو گرفته و رموز کار را در حد بالایی از تجربه، درست اعمال می کردند، درضمن بدلیل رکود قیمت آفتابگردان آجیلی و قیمت مناسب آفتابگردان روغنی ۱۳/۵ ریال (بیش از دو برابر قیمت گندم) در آن زمان مراکز تولید آفتابگردان اروپای شرقی و اتحاد شوروی سابق و فرانسه بود. بر این اساس بذر رکورد از رومانی وارد و در کلیه کشت های آبی و دیم به عنوان بذر آفتابگردان روغنی بکار برده شد.

تیم کارشناسان شرکت توسعه کشت دانه های روغنی در مزارع تحقیقاتی برای تعیین وادان هیبرید ها

مختصات مرسته جده هیبرید آفتابگردان در مطالعات شمالی اسپریندر در پاکستان شمالی و جنوبی